

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2002 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2002

1

VILNIUS 2003

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2002

1

VILNIUS 2003

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, meno ir filosofijos institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2003

© Straipsnių autoriai, 2003

MOKSLO GYVENIMAS

EDMUNDAS RIMŠA – LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKSLO PREMIJOS LAUREATAS

2001 m. Lietuvos mokslo premijų komitetas humanitarinių ir socialinių mokslų srityje Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės skyriaus vyresniajam mokslo darbuotojui doc. dr. Edmundui Antanui Rimšai skyrė Lietuvos Respublikos mokslo premiją už monografiją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai“ (Vilnius, 1999). Premija buvo įteikta 2002 m. kovo 7 d. Lietuvos mokslo premijų komiteto iškilmingame posėdyje, vykusiame Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje.

Premiją E. Rimšai įteikė Ministras Pirmininkas Algirdas Mykolas Brazauskas bei švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius. Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos vadovas A. Meškauskas perskaitė ir įteikė Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus sveikinimą premijos gavimo proga.

E. Rimšos darbas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudai“ – reikšmingas įvairiais aspektais. Čia paminėsime tik kai kuriuos iš jų. Monografija išskiria mokslinio tyrimo išsamumu ir naujumu. Autorius aprėpė nepaprastai gausią archyvinę medžiagą, pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje ištyrė visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sfragistikos palikimą, apibendrino LDK miestų, dabar priklausančių 5 valstybėms: Lietuvai, Baltarusijai, Lenkijai, Ukrainai ir Rusijai, XIV–XIX a. pradžios antspaudus. Šis darbas iš esmės įtvirtina Lietuvos istoriografijoje iki šiol smarkiai apleistus pagalbinius istorijos mokslus (sfragistiką, heraldiką, diplomatiką, epigrafiją) kaip savarankiškus, savą specifiką, problematiką ir tyrimų metodiką turinčius mokslus. Svarbus jis ir tarptautiniu mastu, nes įsikomponuoja į europinius sfragistikos tyrinėjimus ir juos praplečia, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą integruoja į tarptautinių tyrinėjimų kontekstą.

Darbo reikšmingumą bei taikomąją vertę europiniu mastu lemia tyrėjo pateikta labai plati antspaudo, kaip šaltinio, samprata; antroje knygos dalyje skelbiamas antspaudo sąvadas: 114 miestų 468 antspaudai (publikuojami), surasti ant maždaug 3 tūkstančių aktų (dokumentų) Lietuvos ir užsienio archyvuose bei gausi iliustracinė

medžiaga, t. y. originalūs antspaudai, herbai, ikonografinė medžiaga. Antspaudai nagrinėjami kaip istorijos, dvasinės ir materialios kultūros šaltinis, kaip dokumentų legitimacijos priemonė, itin svarbi nustatant klastotes. Kalbama apie visuomenės ir pavienio asmens santykį su antspaudu kasdieniame gyvenime. Antspaudai pristatomi kaip tam tikras simbolis, ženklas, vidurinių ir naujųjų amžių komunikacijos kodas. Aiškinama to kodo prasmių kaita. Visa tai aptariama plačiame istoriniame, kultūriniame ir labai konkrečiame su vieno ar kito antspaudo atsiradimo aplinkybėmis susijusiam kontekste.

Pasirinkęs tarpdisciplininę tyrimo metodiką, pasitelkęs plačią lyginamąją medžiagą E. Rimša atskleidė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sfragistikos bendrumus ir ypatumus lyginant su kaimyniniais kraštais, nusakė antspaudų santykį su to laikotarpio aktualijomis.

Reikia pastebėti, kad apie šį darbą išsakyti labai palankūs atsiliepimai ir tarptautinėje istorikų bendruomenėje.

Rūta Č a p a i t ė

KNYGOS „1385 M. RUGPJŪČIO 14 D. KRĖVOS AKTAS“ IR SERIJOS „LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKOS DOKUMENTAI“ PRISTATYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTŪROJE

2002 m. kovo 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentūroje buvo pristatyta pirmoji serijos „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“ knyga „1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas“ (Vilnius: Žara, 2002). Pristatymą surengė Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija ir Lietuvos istorijos institutas. Renginyje dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, Užsienio reikalų ministras Antanas Valionis, Lenkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Jerzy Bahras, Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcijos prie Lietuvos Respublikos Prezidentūros kanceliarijos direktorius Gediminas Ilgūnas, serijos pirmosios knygos sudarytoja Jūratė Kiaupienė, rengėjai: Eugenija Ulčinaitytė, Rūta Čapaitė, Edmundas Rimša, Stevenas C. Rowellas, Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto mokslininkai, Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, leidyklos „Žara“ atstovai.

Prezidentas Valdas Adamkus pasveikino serijos „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“ bei pristatomos knygos sumanytojus ir autorius. V. Adamkus pareiškė, jog labai džiaugiasi, kad Lietuvos tūkstantmečio direkcija subūrė tokį kompetentin-

gą būrį tyrinėtojų, kurie ėmėsi rengti publikavimui svarbius istorinius šaltinius. Prezidentas pabrėžė manąs, jog visa tai turės ir platesnį atgarsį pasaulyje, Lietuvos santykiuose su kitomis valstybėmis. Valstybės vadovas pareiškė įsitikinimą, jog knyga „Krėvos aktas“, kuria pradedama „Lietuvos užsienio politikos dokumentų“ serija, atveria naują Lietuvos ir Lenkijos santykių laikotarpį, priartina lietuvių ir lenkų tautas prie istorinės tiesos. V. Adamkus pasidžiaugė, kad šis, iki šiol istorikus dominantis dokumentas yra paskelbtas ir lietuvių, ir lotynų kalbomis. Šalies vadovas sakė tikįs, kad ir ši, ir būsimosios istorinės knygos skatins gyvas diskusijas, padės visuomenei geriau suprasti savo istoriją bei prisidės prie didesnio kaimyninių šalių tarpusavio supratimo.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras, „Lietuvos užsienio politikos dokumentų“ rinkinio redkolegijos pirmininkas A. Valionis pažymėjo, jog iki šiol Lietuva neturi vieningo šaltinių rinkinio, kuriame būtų publikuoti svarbiausius tarpvalstybinius santykius atspindintys dokumentai. Todėl pradedama publikuoti dokumentų serija turi svarbią ne tik mokslinę, bet ir politinę reikšmę. Užsienio reikalų ministras pareiškė įsitikinimą, kad paskelbti dokumentai atskleis Lietuvos valstybės užsienio politiką šalyje ir už jos ribų.

Lenkijos Respublikos ambasadorius J. Bahras atkreipė dėmesį į Krėvos aktu pradėtą naują Lietuvos ir Lenkijos santykių etapą. Jis pabrėžė abiemis valstybėms bendros istorinės praeities svarbą ir reikšmingumą bei pastebėjo, jog pats žodis *unija* mūsų sąmonėje ir širdyje turėtų įgyti naują prasmę, praturtintą ir apšviestą naujais moksliniais tyrimais.

Knygos „1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas“ sudarytoja J. Kiaupienė pasidalijo mintimis apie tai, kaip kilo idėja publikuoti Lietuvos valstybės sutartis su kitomis valstybėmis. J. Kiaupienė pastebėjo, jog istorikai, tyrinėjantys viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų Lietuvos praeitį, gerai žinojo, kad daugelis Europos valstybių dar XIX a. parengė ir paskelbė tokio pobūdžio dokumentų rinkinius, jais sėkmingai remiasi politikoje. Todėl 1989–1991 m., verdant diskusijoms dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo, Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos tyrinėtojams atrodė, kad prasminga būtų kur kas daugiau pasinaudoti visa ilgaamžė Lietuvos valstybingumo istorija, pabrėžti, kad ji prasidėjo XIII a., o ne 1918 m. J. Kiaupienė pažymėjo, kad Lietuvos tarpvalstybinės sutartys yra nepaneigiamas liudytojas, kad Lietuva jau nuo XIII a. buvo tarptautinių santykių subjektas.

Krėvos akto pasirinkimą pirmąją serijos knygą, pasak sudarytojos, lėmė kontroversiški šio dokumento turinio vertinimai istoriografijoje. Lietuvos istorikai medievistai jautė ir savotišką garbės skolą. 1975 m. JAV istorikui Jonui Dainauskui paskelbus teiginį, kad 1385 m. Krėvos dokumentas yra vėlesnių laikų falsifikatas, to meto Sovietų Lietuvos istorikai negalėjo tarti savo žodžio diskusijoje tiek dėl politinių priežasčių, tiek ir dėl specialistų stokos. Galimybės atlikti šiuos tyrimus

atsirado tik po 1990 m.

Knygos „1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas“ sudarytoja J. Kiaupienė padėjo Krokuvos kapitulos vyresnybei už geranorišką pagalbą rengiant publikaciją. J. Kiaupienė pažymėjo, jog baigiamajame publikacijos rengimo etape išsirutuliojo projektas sujungti XIII–XVIII a. ir XX a. Lietuvos sutarčių publikacijas į vieną seriją „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“. Pirmojoje serijos dalyje „Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a. (Tekstai. Tyrinėjimai)“ bus skelbiami sutarčių tekstai su Rusios kunigaikštystėmis ir Rusios valstybe, Lenkija, Vokiečių ordinu, Livonijos valstybėmis, Prūsija, Švedija, Krymo chanatu, kitais karinio bei politinio bendravimo partneriais, taip pat diplomatinė parengiamoji medžiaga bei sutarčių įgyvendinimą liudijantys dokumentai. Abejonių ar diskusijų nekeliantys sutarčių dokumentai bus skelbiami be papildomų tyrinėjimų su paantrašte „Tekstai“. Probleminių sutarčių tekstai bus skelbiami atskiru leidiniu kartu su studijomis, su paantrašte „Tyrinėjimai“.

Serijos „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“ antrąją dalį pristatė Algimantas Kasparavičius. Šioje dalyje numatoma publikuoti 1918–1940 m. Lietuvos valstybės sutartis.

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto direktorius Raimundas Lopata pristatė trečiąją serijos „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“ dalį, kurioje numatoma skelbti Lietuvos valstybės dokumentus nuo 1990 m.

Serija „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“ – tai ilgametis projektas, kurį bendromis jėgomis įgyvendina Lietuvos istorijos instituto ir Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto mokslininkai, Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos bei Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės darbuotojai. Serijos rengėjai tikisi, kad tokio pobūdžio leidinys patenkins skaitytojų, besidominčių tiek ilgaamžė Lietuvos diplomatijos istorija, tiek dabartinės užsienio politikos realijomis, poreikius.

Ramunė Š m i g e l s k y t ė - S t u k i e n ė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO ETNOLOGŲ 2002 METŲ EKSPEDICIJOS

2002 m. etnologų ekspedicijos buvo vykdomos įvairiuose Aukštaitijos ir Žemaitijos rajonuose. Jas finansavo Kultūros ministerija, „Versmės“ leidykla, viena – Švietimo ministerija. Medžiaga rinkta įvairiomis etninės kultūros temomis, tirtas laikotarpis – XX a. ir XXI a. pirmieji metai. Duomenys pateikiami ekspedicijų vykdytojų pavardžių abėcėlės tvarka.

Ilona B u r i n s k a i t ė rugpjūčio 5–15 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje Kretingos rajone aprašė 30 koplytėlių, 10 jų statymo istorijų, padarė 80 nuotraukų.

Petras K a l n i u s liepos 22 d. – rugpjūčio 31 d. kartu su interviuotoju Linu J a š i n a u s k u Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje Akmenės, Šiaulių, Kelmės, Raseinių, Jurbarko, Šilalės, Šilutės, Švenčionių, Ukmergės, ir Ignalinos rajonuose užpildė 171 anketą apie gyventojų regioninės savimones pokyčius.

Regina M e r k i e n ė gegužės 30–31 ir birželio 24–26 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje Molėtų rajone užrašė 9 pateikėjų pasakojimus apie jų šeimos ir giminės tautinę ir konfesinę sudėtį, kaimynų santykius, 11 aprašų – apie mirtį ir laidotuves, 7 – apie pirštines. Birželio 10–14 d. Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje Anykščių ir Kupiškio rajonuose apklausė 7 pateikėjus pagal anketas „Duomenys apie pateikėją“, 9 – „Marinimas ir laidotuvės“, 7 – „Pirštinės“. Be to, Vilniuje apklausė 34 pateikėjus apie novacijų intensyvumą įvairių tautybių gyventojų vestuvėse. Liepos 1–11 d. Varėnos rajone per atostogas apklausė 5 pateikėjus įvairiomis temomis. Rugpjūčio 13–17 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje Seredžiaus seniūnijoje (Jurbarko r.) įvairiomis temomis užrašė 14 pateikėjų pasakojimus.

Vacys M i l i u s liepos 15–18 d. Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje aprašė Kaišiadorių r. Rumšiškių, Kruonio lietuvių, rusų kapines, liepos 23–26 d. – Švenčionėlių dabartines ir senąsias lietuvių, rusų bei buvusias žydų kapines, Sudotos kaimo kapines. Jam talkinusi dailininkė Marta V o s l i ū t ė nupiešė 65 geležinius kaltus kryžius ir kapų tvoreles. Rugpjūčio 8–10 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje aprašė Kartenos kapines (Kretingos r.). Iš viso nufotografavo 84 objektus – kapinių elementus, miestelių paminklus.

Janina M o r k ū n i e n ė birželio 10–14 d. Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje Alytaus rajone, birželio 17–21 d. Švenčionių bei Ignalinos rajonuose ir liepos 22–31 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje Molėtų rajone užrašė 31 pateikėjo pasakojimą apie vasaros ir žiemos susisiektimo priemones, amatus, nufotografavo 180 įvairių etnografinių objektų. Jai talkinusi dailininkė Rīta B u t v i l i e n ė nupiešė 36 objektus.

Rasa P a u k š t y t ė - Š a k n i e n ė gegužės 30–31 ir birželio 24–26 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje užrašė 28 pasakojimus apie krikštynas, vardynas ir gimimų reguliavimą. Liepos 4–7 d. Švietimo ministerijos finansuotoje ekspedicijoje Merkinėje užrašė 7 asmenų pasakojimus apie lankynas.

Vida S a v o n i a k a i t ė birželio 11–14 d. Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje Anykščių ir Kupiškio rajonuose užrašė 15 pasakojimų apie tekstilės tradicijas, nufotografavo 30 audinių.

Žilvytis Š a k n y s gegužės 30–31 ir birželio 24–26 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje Molėtų rajone užrašė 17 pateikėjų pasakojimus apie paauglių ir jaunimo bendrijų raišką ir tarpusavio sąveiką, padarė 18 nuotraukų. Birželio 10–14 d. Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje Anykščių ir Kupiškio rajonuose tais pačiais klausimais užrašė 19 asmenų pasakojimus.

Irma Š i d i š k i e n ė gegužės 30–31 ir birželio 24–26 d. „Versmės“ leidyklos finansuotoje ekspedicijoje užrašė 11 pasakojimų apie vestuvių simbolius, padarė 5 nuotraukas, birželio 10–14 d. Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje ta pačia tema užrašė 15 pasakojimų, padarė 7 nuotraukas.

Vytautas T u m ė n a s birželio ir rugpjūčio mėnesiais Kultūros ministerijos finansuotoje ekspedicijoje užrašė 18 asmenų pasakojimus apie tradicines ir dabartines juostas, padarė 120 nuotraukų, kompiuterine technika nupiešė 25 juostų raštus.

Aušra Z a b i e l i e n ė birželio 17–29 d. savo iniciatyva Anykščių ir Utenos rajonuose užrašė 30 pasakojimų apie folkloro ansamblius.

Trylika dalyvių padarė 481 aprašą, 432 nuotraukas, 120 piešinių.

Vacys M i l i u s